

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format
Adapt — remix, transform, and build upon the material

385

L-78

ՊԱՅՐԱՐԵՆՔ
ՊՈԼԻՏԵԽՆԻԿԱԻ ՀԱՄԱՐ

ՅԵՐԵԿ

ՅԵԿ

ԱՅՍՈՐ
(ԹՈՒՐՔՍԻԲ)

ԽՍՀՄ ԺՈՂՈՎՈՐԴ. ԿԵՆՏ. ՀՐԱՏ., ԻՌՍԿՎԱ, 1931

44-879
Арм.
2-3025a 2-3025a
06 APR 2010

Պ. ԼՈՊԱՏԻՆ

385
L-78

Յ Ե Ր Ե Կ

Յ Ե Կ

Ա Յ Ս Ո Ր

Թարգմ. Ամ.

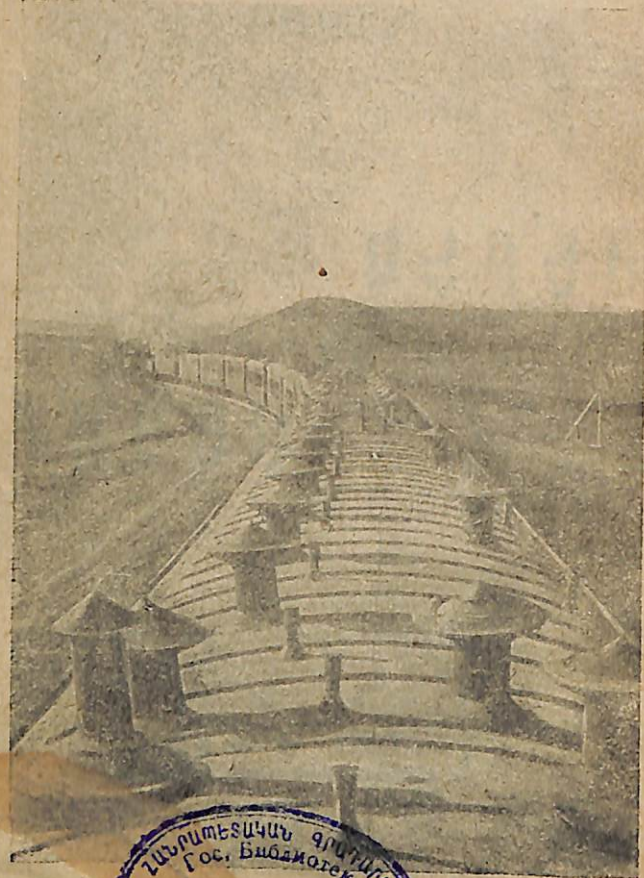
Բ.Պ.Ե-ка ОБЯЗ. ЭКЗ.
ЛНГР. 1931 ГОД
АКТ № 4 209

ՀԱՅ. № 20487

ԽՍՀՄ ԺՈՂՈՎՈՐԻՄՆ. ԿԵՆՏՐՈՆԱԿ. ԴՐԱՏԱՐԱԿԶ.
ԴՈՍԿՎԱ

1931

03 MAY 2013

ԻՆՉՈՒՒ 12 ՏԱՐԻ ԱՌԱՋ ԶԾՆՎԵՑԻՆՔ

Պիտներների մեջ կլսես այսպիսի խոսքեր.
 — Ինչո՞ւ 10-12 տարի առաջ չծնվեցինք:
 Հիմի Հոկտեմբերյան հեղափոխության թուռդ
 ժամանակը կլիներ: Ամեն կողմը քաղաքա-
 ցիական կռիվ — հրացանը առ՝ ջջի Բուդյոն-
 նու յետևից, մի ճակատից մեկել ճակատը,
 Պերեկոպը մերն ե՝ վոչ մի յերկաթե ցանկա-
 պատ, վոչ մի խրամատ չի դիմանա: Իսկ հիմի...
 ինչ կա վոր պրավի մարդուն: Փրոնտները վե-
 րացել են, կյանքը ճամբա մտել, ամեն բան
 դառել ե սովորական ու ձանձրալի: Վոչ
 կռիվ, վոչ պայքար՝ վոր սիրտը տրոփի. հե-
 րոսական գրոհների, հաղթության ու պար-
 տության ժամանակները անց են կացել:
 Արդյո՞ք այդպես ե: Միթե պրավիչ բան
 չկա մեր որերում, միթե հեղափոխական
 պայքարի համար տեղ չի մնացել:

Ճիշտ ե, Փրոնտները վերացել են, թըն-
դանոթները չեն գոռում, մեր դորքը հան-
գաստանում ե, բայց հիմա ուրիշ ճակատ
ունենք, տնտեսական ճակատ, հեղափոխու-
թյամբ ձեռք բերած նվաճումները խորա-
ցնելու, մեր սեփական, սոցիալիստական
տնտեսությունն ստեղծելու ճակատը: Պայ-
քարը գուցե ավելի դժվար, ավելի համառ
ե հիմի, ավելի ջանք ու տոկունություն ե
հարկավոր: Հեղափոխական գործեր կատա-
րելու համար անսպառ տեղ կա: Տնտեսա-
կան ճակատում մեր տարած ամեն հաղթա-
նակ նույնքան հեղափոխական ե և հերոսական:

Հեղափոխությունը չվերջացավ նրանով,
վոր հողը խլեցինք կալվածատերերից: Պետք
ե ինքներս սովորենք հողը մշակել առանց
կալվածատերերի ոգնություն, և մշակել
այնպես, վոր բերքը լինի տասնապատիկ:

Գործարաններին, հանքերին և յերկաթու-
ղիներին տիրապետելը բավական չե: Հար-
կավոր ե աշխատանքը տաճել նոր սո-
ցիալիստական հիմքերով, ուժեղացնել գոր-

ծարանի կարողությունը, եժանացնել ար-
տադրությունը, աշխատանքը թեթևացնել,
վոր քաղցը լինի, վոչ թե գերություն, պա-
տիժ լինի: Պետք ե յերևան բերել բնու-
թյան ծոցում թագնված հարստություննե-
րը, ոգտագործել բնական բոլոր ուժերն ու
մարդուն ազատել ֆիզիկական ծանր հոգ-
նածությունից:

Բայց բնության անհաշիվ հարստությու-
նները պատրաստի չեն թափված: Ամեն ան-
գամ բնությունից մի կտոր նվաճելու հա-
մար մղում են կատաղի պայքար, հարկա-
վոր են լինում հերոսական ջանքեր և զոհեր:

Պայքարը բնության դեմ, ինչպես ամեն
պայքար՝ լինի քաղաքացիական կռիվների
ժամանակ, թե մեր որերի դասակարգային
պայքարը՝ հեղափոխականից պահանջում ե
նույնպիսի տոկունություն, կամքի ուժ,
նույնպիսի վոգևորություն, նույնպիսի խի-
զախ հարձակումներ, նույնքան զիտություն
ու շնորհք, ինչպես ամեն անգամ սալիտակ-
ների դիրքերը գրոհելու ժամանակ:

Ինչպես տասը տարի առաջ, քաղաքացիական կռիւների ուրով հեղափոխական վեպ-վորութիւնը մղում եր մարդկանց դեպի ճակատ, դեպի թշնամին, նմանապես հիմա, ով գիտակից կերպով հարել է հեղափոխութեանը, ով խորը հավատում է մեր գործի հաղթանակին, նա չի կարող չլծվել սոցիալիզմը կառուցելու մեր ամենօրյա չարքաշ աշխատանքին, չի կարող մեր սոցիալիստական հսկա շինարարութեան տենդովը չբռնվել:

„ԹԱԶԱ ԽԱԲԱՐ“

Արեւախաշ, անապատ դաշտերի միջին թաղա խաբարը ամեն կողմերից թռչում է թևավոր թռչունի նման—գեղից գեղ, ձիավորից ձիավոր:

Պատահում է՝ ջրգիթը նիրհել է ձիու քամակին, սանձը թողել, ճամբեն մնացել ձիու կամքին: Մեկ էլ դիմացից յերևում է ուրիշ ջրգիթ, ելի հոգնած, քրտնքաթափ, քնաթաթափ:

Ձիերն իրենք գալիս են կողքի, կանգնում: — Խաբար կո՞ւ:

— Կա. որը ցերեկով բայդուշ եմ տեսել:

— Վայ.

— Մի սե աղվես եմ տեսել գիշերս:

— Վայ...

— Ձորում նշանած աղջիկ են փախցրել, փեսեն եկել ա գլխագինը տանի՝ չեն տվել: Կոխվ, դալմադալ, փեսի ընկերտիքը գեղի նախիրը ըջել, տարել են:

— Վայ...

Կանգնում են իրար կողքի, ճմռատում աչքերը, թագա խաբարը կիսում իրար հետ, բռնոթին հոտոտում ու բաժանվում:

Թագա խաբարը թռչում է դաշտի միջին:

Հիմա ուրիշ խաբարներ են Կաղախտանի դաշտերում, հին խաբարներով զարմացող չկա, լսող չկա:

Կաղախտանի գեղացին ուրիշ բան է տեսել, նոր, ահագին, զարմանալի:

— Կարա Կումի ավազուտների միջով, Բալխաշի սվսվան կամիշների մոտով, Չոկպարի

ձնապատ մեջքի տակով, բորանի, քամու,
սառնամանիքի տակ, Իլի, Իրտիշի, Կարակլի
գետերը կարած, խնձորաշատ Ալմա-Աթայից
մինչև հեռավոր Սեմիպալատինսկը, յերկրի
յերեսին սողում ե յերկաթե ճանապարհը,
փնչում, սլանում ե «մադյան ձին» — պարա-
վողը, ավելի ուժեղ, ավելի արագ, քան ա-
մենից հարուստ բայի ամենից վազկան մա-
դյանը:

— Քեզ թագա խաբար:

— Վայ...

Յ Ե Ր Ե Կ

Քնել ե հնամյա Կազակստանը — ցարական
Ռուսաստանի իրավագուրկ գաղութը: Մրա-
փել են հազարավոր տարիներով կոխտած
դաշտերը, վորոնք դարնան ծածկվում են
ծաղիկներով խալիչի նման, իսկ ամառը
մրկում Կազակստանի բարկ արևի տակ:
Նիրհել են Ալա-տաու սարի շղթաները, յեր-
բեմն քամու առաջ հուզվում են ջրերը
Բալխաշի երեսին և անապատում, ալիքների

նման, կուտակվում ե ավազը: Մրտփել ե
յերկիրը:

Մրափել ե յերկիրը, թմրել անոթի, չար-
քաշ որվա ծանրության տակ: Աշխատանքի
պապենական գործիքը հողից հաց չի հա-
նում, յերբեմն յեղած բերքը խափանում ե
վնասատուն, տնքում են կազակները պատու-
հասի տակ, դաշտերը բռնվում են սառու-
ցով, անասունները սառուցի տակից խոտ
են ուտում, կտրատում վրտն ու մուկթը,
լղարում են, չորանում: Բորանը քշում ե
անասուններին, խեղդում բքի մեջ, փռում
դաշտի երեսին՝ գելի, բորենու կերակուր:

Կազակստանը տնքում ե սովից, մրա-
փում կրակոտ արևի տակ, չորանում ցրտի
առաջ, Կազակստանը կապոտած գերու
նման չարչարվում ե մուլաների, «սպիտակ
միրուքավորների», բայերի, թագավորական
չինոյիկների ձեռին, վորոնց կամքը որենք
ե մահացու:

Թշվառ, վայրենի, անտիպալաշտ ու մու-
րացկան, տասնյակ տարիներ շարունակ

ապրեց հին կազակստանը, աշխարհից հար-
ված, չոբանի կյանքով, մինչդեռ յերկրը
լիքն է հրաշալի գանձերով: Ամառը հա-
զար տեսակի հանքեր հազար գույներով
ներկում են յերկրի յերեսը ծաղիկների
նման:

Ահա անսպառ մի գոտի՝ քարա-
ծուխի բյուրեղները շողշողում են
սև ադամանդի նման...

Ահա յերկաթի կարմիր շերտեր...

Պապղում է արծաթը...

Ահա պղինձը կարմիր ու կանաչ
ծաղիկների նման փայլում է
արևի տակ:

Հարուստ է կազակստանը, յերկրի ծո-
ցում անասելի գանձեր կան թագնված, վոս-
կին, արծաթն ու ածուխը կարծես չեն դի-
մանում հողի տակին, պատում, դուրս են
գալիս յերկրի յերեսը:

Հնար չկա հաշվել, թե քանի տեսակ
թանկագին մետաղներ կան երեկվա մոռաց-
ված, այդ խուլ յերկրի ծոցում: Մենակ ա-

ծուխի յոթանասուն տեղ կա յերևան հան-
ված:

Ածուխի գլխավոր շերտը կարագանտն է,
վոր ունի հինգ միլիարդ տոննա ածուխ:

Տուտ-Բերոգչուրը ամենապակասը յերկու
միլիարդ տոննից ավելի ածուխի հիանալի
պաշար ունի:

Տուտ-Եկիբաստուզը կես միլիարդ ավել
ածուխի պաշար ունի:

Ահագին հարստություն պարունակող, ձեռ-
չտված, դեռ նույնիսկ չվորոշված ածուխի
պահեստներ կան:

Հիանալի գույներով հիանալի հանքեր կան
կազակստանի դաշտերում՝ սև ածուխից
մինչև փայլուն արծաթը:

Կունտի-Բուլակ, Տալդա-Տյուրլի, Միխայ-
լովսկի հանքերը հարուստ են զրաֆիտով:
Սեմիպալատինսկից հարավ, Ագարլիկ սարե-
րում մարգանց կա, կարակումում՝ աւ-
րեստ, Ֆրունզինսկի կանտոնում՝ սելիտրա-
յի ահագին պաշար, Կուլյտում՝ մկնդեղի
հանք, Կզըլ-սուլի ձորերում ծծմբի կալիչ-

դանը ներկում ե ջրերը: Յերկար գոտիյով
430 կիլոմետրի չափ, 160 կիլոմետր լայն-
քով տարածվում են վոսկու շերտեր:

Բայց կազակստանի պարծանքը, նրա ա-
մենամեծ հարստությունը կազմում են
գունավոր մետաղները — պղինձը,
ցինկը, արձիճը: Իզուր չե, վոր կազակստա-
նը կոչվում ե գունավոր մետաղների յեր-
կիր: Իզուր չե, վոր անգլիական խոշոր
գործարանատեր Լեսլի Ուրկվարտը, այդ
հին գայլը, վոր մի ժամանակ կողոպտում
եր Ուրալի ու կազակստանի հանքերը՝ պա-
տահաբար խոստովանեց, թե գունավոր
մետաղների արտադրությամբ Խոր-
հրդային Միությունը կարճ ժա-
մանակում կարող ե փոխարինել
Ամերիկային:

Կազակստանը նա համարում ե մեր հան-
քային հարստությունների հիմնական աղ-
բյուրը:

Ուրկվարտն իրավունք ունի: Կազակստա-
նում միայն պղինձի հետազոտված հանքերը

— իսկ վորքան դեռ չեն հետազոտված — պա-
րունակում են 120 հազար տոննա մետաղ:
Կազակստանի արձձի • պաշարները հասնում
են 320 հազար տոննայի, վոր համարյա կեսն
ե կազմում ամբողջ Միության ունեցած
արձձի: Կազակստանի ցինկի պահեստը ա-
վելի քան 800 հազար տոննա յե, վոր նշա-
նակում ե Միության ցինկի պահեստի 70
տոկոսը, իսկ հազվագյուտ վոյլֆրամի և
վանադիի շերտերը վոչ մի մրցակից չունեն
աշխարհի յերեսին:

Կազակստանի հանքերը զարմացնում են
վոչ միայն իրենց ահագին պաշարով, այլ և
վորակով: Մշակության համար հիանալի
հատկություններ ունեն կազակստանի մե-
տաղները: Ուրինակ, Ուսպենսկու պղնձի
հանքը ամենից հարուստն ե աշխարհում.
նա 25 տոկոս պղինձ ե պարունակում,
մինչդեռ Ամերիկայում մեծ ուրախությամբ
կմշակեն պղնձի այնպիսի շերտեր, վորոնք
հազիվ 2-3 տոկոս պղինձ են պարու-
նակում:

Կազակստանի հանքերը հին ծագում ունեն. նրանք գոյացել են անհիշատակ ժամանակներում, աշխարհի հետ միասին: Յերբեմն Կազակստանի դաշտերում կարելի չե հանդիպել փուլ յեկած հանքերի, վոր նշանակում ե, թե մի ժամանակ Կազակստանի դաշտերում ապրել են ժողովուրդներ, վորոնք իմացել են մի շարք մետաղների գործածությունը:

Այդ ժողովուրդներն, ի հարկե, չեյին իմանում յերկրաբանություն, վոչ մի գիտության չեյին տիրապետում, բայց յերկրի յերեսը ներկող զանազան գույներով առաջնորդվելով՝ փորվորում եյին հողը, հանում պղինձն ու յերկաթը: Բրոնզե դարի ժամանակ Կազակստանի դաշտերում աշխատանքը յեռացել ե՝ գունավոր և թանկագին մետաղներ մշակելու համար:

Անցան դարեր և Կազակստանը նորից թաղվեց խորը մթության ու մոռացության մեջ: Յերկրում ապրող հին ժողովուրդները մեռան, գնացին, փլան նրանց փորած հանքերը և Կազակստանի անսահման դաշտերում նորից տիրեց լուսթյունը, քամին, փոշին, արևն ու զազանը: Անջրտի, անճանապարհ ու խոպան ե յերկիրը: Գարնանը ծաղկում են դաշտերը, իսկ ամառը՝ լերկ են,

անապատ, միայն յերկաթի, ածուխի, պղնձի և արծաթի հանքերն են փայլվում լույսի տակ, ծակում աչքը:

Դաշտերը ծաղկել են մետաղի գույներով, դաշտերը փռել են իրենց գոգը հազար տե-

սակ գանձերով առատ—«կռացիք, հավա-
քիք, գործարաններ հիմնիր, կոմբինատներ,
քաղաքներ»:

Բայց մեռած են դաշտերը, ճանապարհ
չկա, հնար չկա, ձեռը չի հասնում հրաշալի
գանձերին:

Մինչև վերջին ժամանակները մի հատ
կարգին ճանապարհ չկար կազակստանում,
այդ ահագին յերկրում, վորի տարածության
վրա կարելի չէ տեղավորել Ֆրանսիան ու
Իտալիան միասին, այդ ահագին յերկրում
չկար մի ճանապարհ, վոր կտրեր յերկիրը
մի ափից մյուսը:

Տոթը աիրում է դաշտերին, դաշտերը
մատնված են սովի, «սոված դաշտեր» են
կոչվում: Թփեր են, ավազ, թփեր ու ավազ:

Կազակստանը «յեղել է սովի ու միլիոն-
ների յերկիր»։ Միլիոնների յերկիր, վորով-
հետև ահագին գանձեր մնացել են թագ-
նված: Սովի յերկիր—վորովհետև ժողո-
վուրդը նստած այդ գանձերի վրա, չի իմա-

ցել ինչ անի, սովից, համաճարակից կոտոր-
վել է ինքն ու տավարը:

Կազակստանի բնակիչները հույս չեն
ունեցել, վոր իրենք կարող են ոգտագործել
իրենց յերկրի անբավ հարստությունները:
Ցարական կառավարությունը մինչև վերջին
շունչը կազակներին տանջում եր ստրուկ-
ների նման, իսկ յերկիրը ծախում արտա-
սահմանի գործարանատերերին:

Կազակստանը տասնյակ տարիներով մնա-
ցել է «սովի ու միլիոնների յերկիր»:

Ա Յ Ս Ո Ր

Այսոր, նոր, մի չտեսնված բան հուզում,
ալեկոծում է Կազակստանի անսահման
դաշտերը:

Նախ, յերկնքում յերկացին յերկաթե
թռչուններ—սավառնակներ, վորոնք իջան
հարյուր մետրի վրա, վոր հետագոտեն յեր-
կիրը, թե ինչպես հարմար կլինի տանել
յերկաթուղադիծը:

Հետո յերևացին մարդկանց խմբեր, վորոնք զանազան գործիքներով աղսեցին չափել ու նշաններ դնել յերկրի յերեսին:

Յերևաց, վոր սաստիկ դժվար է վոչ միայն յերկաթուղու գիծը տանել, այլ նույնիսկ վորոշել նրա նախագիծը: Հարկավոր էր վոչ միայն վորոշել, թե ինչպես պետք է անց կենա թուրքսիբը, այլև ընտրել նրա ուղղութիւնը, կտրել ամենահարմար ճանապարհը, վոր եժան նստի, վոր շոշափի բնակութեան կարևոր կետերը, վոր յերթեկութիւնը լինի եժան ու հարմար: Միայն մեծ դժվարութեամբ հնարավոր յեղավ նշանակել յերկաթուղագծի ամենահարմար ուղղութիւնը:

Առանց քարտեզի, տեղացիների հակասական ցուցմունքներով, յերկրաչափները չափելով ելին դաշտերը: Անապատ տեղերում, ուր տասը վերստի վրա մի կենդանի արարած չի պատահում, առանց փոխադրական միջոցների աշխատում ելին մարդիկ: Համոզելով, նվերներ բաժանելով,

ծխախոտ ու թեյ խոստանալով հազիվ կարողանում ելին կարճ ժամանակով մի ուղտ վարձել կամ յերկու յեզ:

Գնում ելին արևախաշ, ամայի անապատներով. մարդկանց յերեսի կաշին քանի անգամ պլոկվում էր, երվում, թշերն ու շըրթերը չորանում ելին, ճաքում: Հաճախ սոված էր մնում եքսպեդիցիան, անջուր: Մթերքն ուշանում էր, շուրը շատ անգամ պարունակում էր զանազան աղեր, վորոնք լուծողականի նման ազդում ելին մարդկանց և անասունների վրա:

Այսպիսի տաժանակիր պայմաններով եքսպեդիցիան աշխատում էր մի քանի օր, հետո հայտնվում, վոր սխալ ճանապարհ են բռնել, վոր չարչարանքը իզուր է յեղել, հարկավոր էր լինում վերադառնալ ու բռնել նոր ուղղութիւն, ամեն բան սկսել նորից:

Եքսպեդիցիան նորից գնում էր առաջ, սոված, անքուն, կրակոտ ավազների մեջ, և ամեն անգամ քարտեզի վրա կարմիր գծով նշանակում թուրքսիբի ճանապարհը,

Այսպես դժվար եր թուրքսիբի հետազոտությունը: Միայն ահագին չարչարանքներով հնարավոր եր լինում գործը տանել, բայց ջանքերը զուր չկորան: Ճանապարհը, վոր առաջ 1481 կիլոմետր եր վորոշված, եքսպեդիցիայի համառ հետազոտումների շնորհիվ 1442 կիլոմետրի հասավ, իսկ վերջը իջավ մինչև 1442 կիլոմետրի: Հնարավոր չեղավ վոչ միայն գծել ամենահարմար ուղղությունը, այլև շինարարական ծախքերի գումարից խնայել մի քանի միլիոն:

Հնամյա կազակստանի անանցանելի դաշտերում կուլտուրական առաջին արշավանքը վերջացավ փառավոր հետևանքով:

Սարսափելի դժվար եր կառուցել թուրքսիբը: Բորան, սառնամանիք, ձնի ահռելի բլուրներ, անտանելի տոթ, տեղատարափ, ավազոտ քամի, թունավոր ոձեր, կարիճներ և հազար տեսակ պատուհաս ծառանում եյին բանվորների առաջ, խանգարում, կտրում եյին առաջները:

Անապատ, լերի ու արևատապ ավազուտներ են չորս կողմ: Ավազը քամին բլուրների նման հավաքել ե, դիզել իրար վրա: Փշոտ, ասեղնավոր թփերի միջով ուղտը չի կարողանում վոտը փոխել: Տասնյակ վերստի վրա փռվել են աղի շերտեր, վոր փայլում են արևի տակ աչք ծակելու չափ: Կարակումը, վոր տեղացիները «սև ավազ» են անվանում՝ կենդանության վոչ մի նշույլ չունի, և այդ անապատի միջով պետք եր պատռել ու տանել թուրքսիբը:

Աշխատանքի ամենադաժան ժամանակը ամառն եր: Տոթը հասնում եր 60 աստիճանի: Դեղին, մանր փոշին ամպի նման պատում եր ողը: Փոշին ծծվում եր մարդու քիթը, բերանը, ականջները, մարմինը. շնչելու վոչ մի հնար չկար: Փոշին ծակում եր աչքերը, բանվորները հիվանդանում եյին տրախոմայով, աչքերը ուռչում, կարմրոտում ու լցվում եյին արյունով:

Քամին բարձրանում եր հանկարծ, ավազը դիզում ճանապարհին, թաղում յերկա-

Թագիծը ահագին տարածությամբ, տակով
անում գործիքներն ու վրանները: Անձրևը
թափվում եր հեղեղի նման, տրորում, ջը-
շում եր ամեն բան ճանապարհին, և ամեն
անգամ ավերածից հետո նորից սկսում էին
ամեն բան սկզբից՝ սրբում ավազը, նոր
առուններ փորում, ջուրը թափում, վոր
դուրս բերեն ճանապարհը: Անասունները
տասնյակներով կոտորվում էին քաղցից,
ծարավից, խրվում ու մնում էին ավազի
մեջ կամ ուղղակի դառնում արևահար:

Ջուրն ու հացը բերում էին տասը
վերստ հեռավորության վրա: Ջուրը յեփ
եր գալիս ամանի մեջ, բայց նորից թվում
եր անմահական՝ ծարավից պապակված
բանվորների համար: Արևախաշ, անապատ
դաշտերի միջին ջուր գտնելը տանջանք է
կամ ուղղակի անհնար:

Ջրի համար առանձին խմբեր էին նշա-
նակված, վորոնք ամեն տեղ հետազոտում
էին յերկրի յերեսն ու տակը, վոր մի
կերպ ջրի հնար գտնեն: Ամբողջ ճանա-

պարհը փորվելում էին, իսկ գտնված ջու-
րը կամ սարսափելի աղի յեր լինում, կամ
լուծողական: Քիչ եր պատահում, վոր ջուրը
խմելու համար պիտանի յեր համարվում՝
նախապես դաշտային լաբորատորիաներում
հետազոտվելուց հետո: Ճանապարհի շինա-
րարությունը տեեց յերեք տարի, վորի ըն-
թացքում 900 ջրի տեսակներ յերևան յեկան,
վորոնցից միայն 19 գործածության պիտանի:

Այս բոլոր դժվարություններից բացի,
բանվորները տանջվում էին դաշտային հա-
զար տեսակ թունավոր ու մահացու սո-
ղունների ձեռին. ոձ, կարիճ վխտում էին
գլխատակին:

Հատկապես Ժելանդա կոչված ձորը ոձե-
րի հայրենիք եր: Բանվորներն ստիպված՝
խմբերով բռնվում էին պատերազմի, կո-
տորում էին անհամար ոձեր և, ի հարկե,
իրենք ընկնում էին հարվածի տակ:
Բժիշկներն ու սանիտարները պատրաստի
դեղերը ձեռներին՝ ոգնության էին հաս-
նում ինչպես իսկական կռվի ժամանակ:

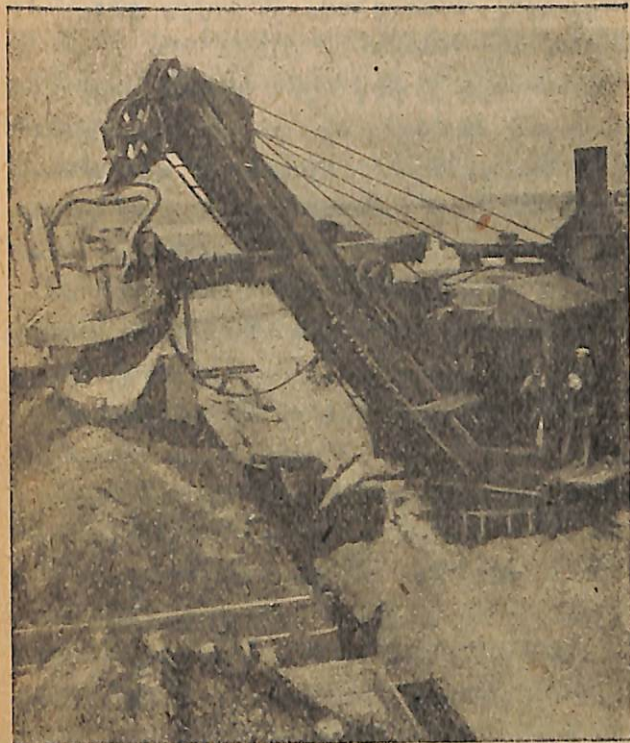
Թուրքսիբի ավագոտ անապատներում
ահա թե ինչպիսի անողոք պայքար եր տե-
ղի ունենում:

Յեթե կարակորումի ավագոտներում բան-
վորներն ստիպված եյին աշխատել կրակոտ
յերկնքի տակ, ծարավ ու արևախաշ, յեթե
նրանք ստիպված եյին կովի բռնվել ոձերի ու
կարիճների հետ՝ Թուրքսիբի վրա աշխատող
մյուս խմբերը պիտի դիմադրեյին սառնամա-
նիքի, ձնակույտերի, քաղցի ու սառույցի:

Կուրդայը լեռնային տարածություն ե
Պիշպեկի և Ալմա-Աթայի միջև:

Թուրքսիբը հնարավորին չափ արագ կա-
ռուցելու համար վորոշված եր ամառը տե-
ղափոխել ահագին քանակությամբ բեռներ
— ցեմենտ, փայտ, յերկաթ — Պիշպեկից Ալ-
մա-Աթա: Հրաման եր տրված շտապ կա-
տարել տեղափոխությունը Կուրդայում հար-
վածային աշխատանք կատարելու համար:

Սարսափելի դրություն եր: Բորանը բռ-
նել եր սարերը, ձյունը ըշում, թաղում եր
անասուններին, մարդկանց, սայլերը: Չեռն

ու վոտը չորանում եյին ցրտից, մարդիկ
փախչում եյին լեղապատառ, բայց յերկրի
կամքը մնում եր անսասան, պետք եր դի-

մագրավել ամեն գնով, և նորից գնում եր
կարավանը համառ:

Հետևանքը յեղավ այն, վոր ամբողջ ճա-
նապարհը ծածկվել եր սայլերով, անիվնե-
րով, տակառներով, սյուներով ու մեռած
անասուններով՝ ինչպես իսկապես պատե-
րաղմի, նահանջի ու հարձակումների ժամա-
նակ, և հաղթությունը տարված եր, բեռ-
ները սարերի միջով անցան, և դրա շնորհիվ
Թուրքսիբի կառուցումը սաստիկ արագացավ:

Ավելի դժվարը սարերի միջով յերկաթա-
գիծը տանելն եր: Ցրտից չեյին կարողա-
նում քիթը դուրս բերել խրճիթներից և
պետք եր աշխատել: Չկարծեք, թե խրճիթ-
ներում տաք եր ու դուրալի: Շտապ ու
թեթև իրար կպցրած պատերի արանքից
փչում եր քամին, վառելու փայտը պակա-
սում եր բորանի պատճառով: Բանվորները
վեր եյին կենում առավոտը կանուխ, թափ
տալիս ձյունը վրայից, կոտրատում իրենց
սառած մեջքն ու վոտը և կանգնում աշխա-
տանքի:

Անպատճառ կամ հացը կպակասեր, կամ
միսն ու վառելափայտը: Ումը պիտի տըր-
անջաս, վոր բորանը չի թողնում վոտ
փոխել:

Հեռագիր են ուղարկում իրար յետևից,
բայց հեռագիրը տանում են յեզներով և
պատասխանը յեզներով ե գալիս:

Այսպիսի տանջանքներով, ձմեռվա ամիս-
ներին հարձակվում եյին բանվորները Չոկ-
պարի վրա:

Գարունը բացվեց, անձրևը տեղաց հեղե-
ղի նման:

Պետք եր արագ գործել — փորել ու աշ-
խատել փոսերում, վոր լիքն եյին ջրով: Ար-
տեղները հրաժարվում են գործից, ամսո-
սում եյին ձիերին, միայն մի փոքր արտել
(մեծ մասամբ հետևակ զետնափորներ) հա-
մառ կերպով ու չարաչար աշխատում ե
ջրի մեջ մինչև ծնկները թաղված, և սա-
կայն աշխատանքը կարևոր ե, հապաղելու
դեպքում գործի հետագա ընթացքի վրա
ծանր ազդեցություն կթողնի:

Այն ժամանակ կարգադրութիւնն և ար-
վում ամբողջ գծի վրա:

— Բոլոր ինժեներները, տեխնիկները,
սայլապանները թող հանեն իրենց սապոգ-
ները, տան բոբիկ արտելին, վորն աշխա-
տում և ջրի մեջ:

Գլխավոր ինժեների ոգնական ինժեներ Բե-
լովոնսը, վոր կանչված եր շտապ՝ բըրչն առած
ինքը մտաւ ջուրը — փոխարինեց գիշերվա
հերթապահին: Բոլորի տրամադրութիւնը
փոխվեց, հոգնած բանվորները սիրտ առան
և յերեք որվա ընթացքում գործը կատա-
րին հասաւ:

Յերկաթագիծը տարվեց Չոկպարի միջով:
Վաղը կգա առաջին մարդատար գնացքը:
Բայց ճաշին նորից անձրևը թափվեց. հե-
ղեղը քշեց, տարաւ գծի տակից հողը, գիծը
մի քանի տեղով մնաց ողի մեջ կախված:
Առուները չեյին փորել ժամանակին:

Իսկ մինչև գնացքի յերևալը մնացել և մի
խավար գիշեր, անձրևոտ գիշեր: Խնչ անել,
միթե պիտի հեռագրել, վոր գնացքը սպասի:

Պետք է ամեն գնով ծածկել, ջրի
ավերածը: Ինչպե՞ս:

Հոգնած, ընաթաթախ արտելները չեն
ուզում աշխատել գիշերով: Տեղացի բան-
վորները արտնջում են, չեն ցանկանում
գիծը նորոգել:

Կազմվում է հարվածային խումբ՝ բան-
վորներ, ինժեներներ և տեխնիկներ, թվով
100 հոգի, ուշ գիշերին, լապտերով, անձ-
րեի տակ կրում են քարն ու հողը, նորո-
գում, կարգի բերում գիծը համառ կամքով:

Առավոտը, ուղիղ ժամը 4 և 30
րոպեյին, մինչև գնացքի հասնելը,
մի ժամ առաջ, վերջանում է աշ-
խատանքը և կանոնավոր յերթե-
վեկությունը քաջվում այդ գծով:

Թուրքսիբը կռիվ էր, անողոք կռիվ,
պետք էր նվաճել անապատ տարածություն-
ները, պետք էր տանել յերկաթագիծը ար-
յունատար անոթների նման, վոր շնչի, ծաղկի
նորհրդային կազակստանը:

Ի հարկե, ինչպես ամեն մի կռիվի ժամա-
նակ, անպակաս յեղան գոհերը: Թուրքսիբը
տասնյակ բանվորների կյանքը խլեց: Այդ
բանվորները հիվանդությունների, դժբախտ
պատահարների զոր գնացին՝ բայց միշտ
աշխատանքի դիրքերում:

Այսպես է նկարագրում պաշտոնական
դոկումենտը բանվորների մահվան մասին.

«1929 թվի դեկտեմբերին գնացքը ժե-
լանդայից դեպի Ժերգալա շարժվելու ժա-
մանակ, փոթորկի, սառնամանիքի պատճա-
ռով շուռ յեկավ: Մեքենավար ընկեր Եվլա-
զինի վոտները մնացին պարավոզի տակ:
Վոչ մի հնար չկար դուրս բերել ծանրու-
թյան տակից: Բացի դրանից, կաթսայի
տաք ջուրը թափվում էր վրան: Ջուրը
շուտով սառեց, Եվլազինի շորերը սառեցին
ու փետացան: Ընկերը 17 ժամ շարունակ
մնաց քամու ու սառույցի տակ՝ 50 աստի-
ճան ցրտին:

Բժշկական ոգնությունը հասավ Ժելան-
դայից և հետո Այադուզից: Վերավորին տե-

ղափոխեցին, տաքացրին ու դարմանեցին
մինչև բոլորովին ուշքի յեկավ, բայց սաս-
տիկ մրսած լինելու պատճառով թոքերի
բորբոքումից մեռավ յերկու օրից»:

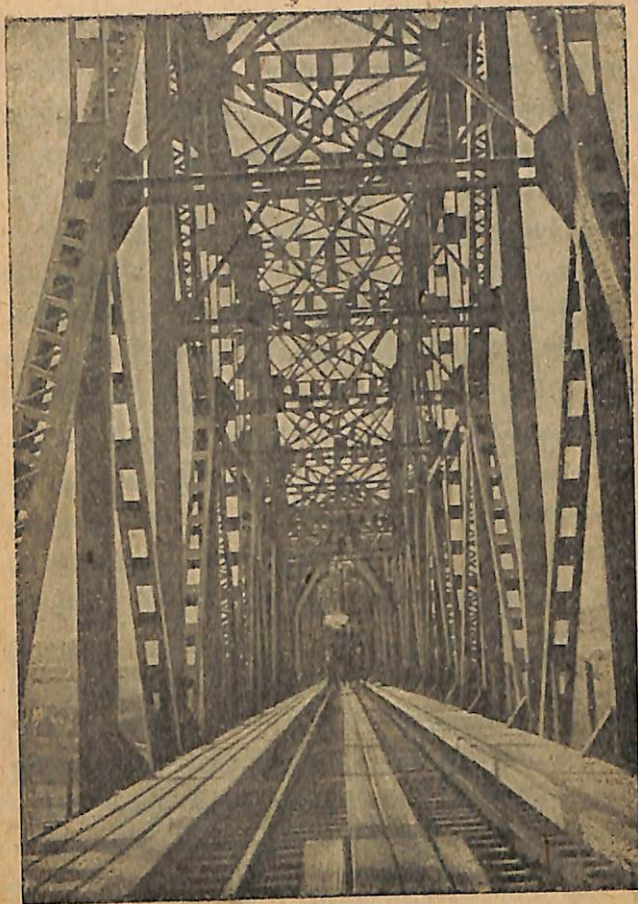
Ահա ուրիշը.

«Չնայած սարսափելի քամուն ու ցրտին՝
բանվորները հավաքում ու սարքում եյին
կամուրջը Իրտիշի վրա: Յուրտ առավոտին
15 մետր բարձրությունից սայթաքեց և ըն-
կավ բանվոր Սոկոլովը: Ընկերը ջարդ ու
փշուր յեղավ»:

Յեւ վերջապես.

«Իրտիշի կամուրջը կառուցելիս, յերկաթա-
ցանցը ծանրության չդիմացավ ու պայթեց
սոսկալի վորոտով: Յերկաթի կտորներից
մեկը կպավ մի բանվորի, ծակեց զուրքը,
շորերը, ծակեց կրծքի վանդակն ու դիպավ
սրտին»:

Թուրքսիբը կռիվ եր՝ հաղթանակով և զո-
հերով: Թուրքսիբի փառավոր աշխատանք-
ները վերջացան 17 ամիս առաջ այն ժա-
մանակից, վոր նշանակել եր կառավարու-

Թյունը: Թուրքսիբի աշխատանքները հերոսական որինականեր տվին: Մինչդեռ Ամերիկայում յերկաթագիծը որեկան հազիվ 2 կիլոմետր ե կտրոււմ, Թուրքսիբը որեկան 2¹/₂, մինչև 3 կիլոմետր ընթանում եր, Թողնելով Ամերիկայի Թափը իր յետև:

Այդ մեծ հաջողությունը ձեռք բերվեց վոչ միայն շնորհիվ գործի կազմակերպված վիճակին, Թուրքսիբը խոշոր առավելություն ունեւր Ամերիկայի դիմաց՝ բանվորներն ու մասնագետները բանում եյին մի շունչ, մի մարդու նման, բոլորը գործի սիրով տոգորված, Թուրքսիբը կառուցում եր հեղափոխական մի բանակ՝ գիտակից և ամրակուռ, վոր պիտի ավարտեր իրեն բաժին ընկած գործը:

Ահա քեզ սքանչելի որինակ շինարարության ասպարիզում: Միթե անձնագոհության, հերոսական մարտնչումների քիչ տեղ կա, քան Պերեկոպի քաղաքացիական կռիւների ժամանակ: Միթե կարակումի կրակոտ ավազները, փշերն ու քամին պակաս հա-

կառակորդներ են, քան Դենիկինն ու Շիուրոն: Միթե հարձակումը Չոկպարի վրա, ցրտի, բորանի, անձրեի տարափները թեթե են ավելի, քան կռիւը Կոլչակի դեմ: Միթե մեկ չե նպատակը, լինի դա Պերեկոպի կռիւներում, թե Կազակստանի անսահման անապատներում:

Միևնույնն ե նպատակը — կռիւ և պայքար նոր կյանք հիմնելու համար, կոմունիզմի համար:

Փառավոր ե այն ասպագան, վոր կբերի Թուրքսիբը:

Վ Ա Ղ Ը

Վաղը, յերբ արյան յերակների ձեռվ կկտրտվի Կազակստանը յերկաթե ռելսերով՝ կկենդանանան, կծաղկեն անսահման անապատ դաշտերը:

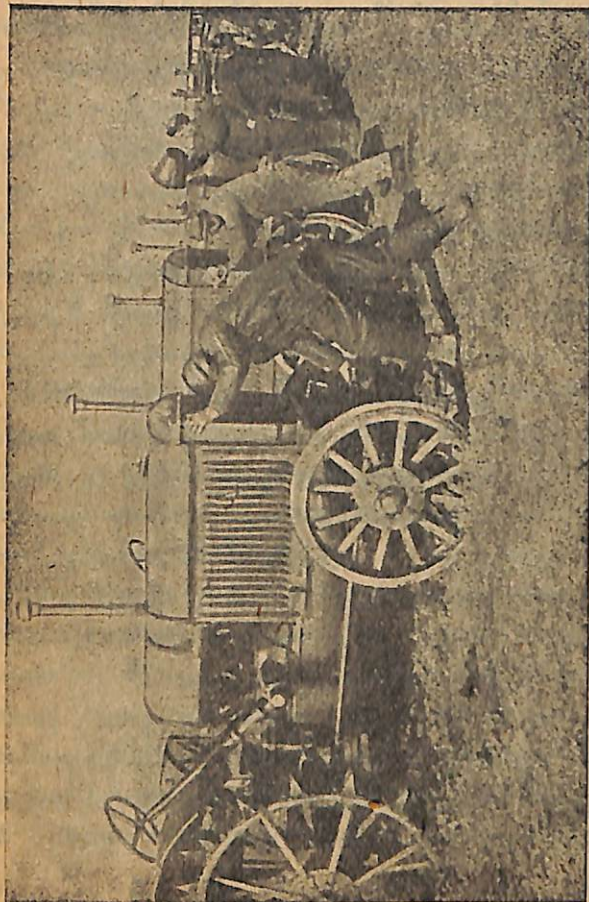
Իզուր չե, վոր Կայսակի բնակիչների համար Թուրքսիբը դառնում ե գուրգուրանքի առարկա. պարավորը, վորին առաջ սաստանի սայլ» եյին կոչում՝ հիմա համարում են

«սև մադյան», իսկ վաղը, նույն կազակը, վոր լեղապատառ խուսափում եր պարավորի ձենից, վոր գնում եր ավեր ծերունիների մոտ՝ թե ինչ են մտածում նոր աղետի առաջն առնելու համար, այդ կազակը վաղը կաշե բլուզը հագին, ինքը կնստի մեքենավարի տեղն ու կտանի գնացքը:

Հեռու չե այն օրը, յերբ կմեռնի սրբազան իշանի, — կրոնապետի իշխանությունը: Թուրքսիբի կազակ մեքենավարը չի գնա նրա մոտ խորը հավատով, իսկ վորտեղ հավատը կվերանա՝ սրբերը շինելու բան չեն ունենա:

Սրբազան իշանի ու ծերունի իշխանավորների հետ կվերանա պապենական ամչարը, հողագործական այդ վողորմելի գործիքը:

Կազակստանի դաշտերում կբերվեն իննը հազար արակտորներ: Հոգնած ու դանդաղ ուղտերին կփոխարինեն 200 հազար յերկաթե ձիեր, տասն անգամ կավելանա կազակստանի ցորենի ապրանքային արտադրությունը:

Բայերի նախկին հոտերը կմիացվեն անասնաբուժական կոլխոզների մեջ, կաճեն, կզորանան կանոնավոր խնամքի, կերի, ու բժշկական հսկողութեան շնորհիվ:

Հնգամյակի վերջին ՌՍՖՍՀ ամբողջ հոտերի հինգերորդական մասը կարածի կազակատանի դաշտերում:

Սեմիպալատինսկի, Ալմա-Աթայի, Ակմո-լինսկի շրջաններում կշինվեն կաշվի և բրդի գործարաններ: Ֆրունզե և Կարակլո քաղաքներում կշինվեն հսկայական ձիթհաններ: Կազակատանի բոլոր մասերում կծխան բազմաթիվ ծխնելույզներ, բազմաթիվ գործարաններ կմշակեն անասնաբուժական աղտադրանքներ՝ կաշի, մորթի, կաթ, յուղ, պանիր և պարարտանյութեր. մենակ բրդի գործը ահագին ծավալ կստանա և կունենանք ապրանքների հսկայական պաշար:

Ուռլ ու հեռավոր Կարսակալում կաճի Կարսակալի կոմբինատը: Զեզկազգանի պղնձահանքերը, վոր պարունակում են կես միլիոն տոննա մետաղ՝ կոկսեն մշակվել, և

տարեկան 10 հազար տոննայից ավելի պղինձ կտան յերկրին:

Կարսակալից հյուսիս-արևելք, վորտեղ Թուրքսիբից յերկաթգիծ կտարվի մինչև Սերգի-պոլն ու հեռուն՝ մինչև Ակմոլինսկ, կհիմնվի Սպասսկու արդյունաբերական կոմբինատը: Այդ կոմբինատը կաշխատի Կարագանսի ածխով և Ուսպենսկու պղնձով ու տարեկան կտա 6 հազար տոննա պղինձ՝ հենց 1933 թվին:

Հարավ-արևելք՝ Բալխաշ լճից 25 կիլոմետր հեռավորությամբ կծառանա Բալխաշի վիթխարի պղնձագործարանը, ամենից մեծը Կազակատանում, և տարեկան կտա 15 հազար տոննա մետաղ:

Ցեվ վերջապես, դեպի հյուսիս-արևելք՝ Կազակատանի այդ հեռավոր մասում ծավալ կստանա Ռիդդերի կոմբինատը: Հինգ տարուց այդ կոմբինատը կտա 17 հազար տոննա ցինկ, 12 հազար տոննա արճիճ, 2400 կիլոգրամ վոսկի, 9600 կիլոգրամ արծաթ և 700 հազար տոննա պղինձ:

Կազակստանի գոհնավոր մետաղների արդյունաբերությունը կաճի 1500%₀։ Կազակստանը կդառնա գոհնավոր մետաղների խոշոր յերկիր։

Սե, ադամանդե ծաղիկների նման կբացվեն ու կաճեն Կազակստանի ածուխի հանքերը։

Կազակստանի պարծանքը կազմող Կարապանտը Սպասսկու պղնձի կոմբինատին կտա 120 հազար տոննա ածուխ։

Եկիրաստուզը Թուրքսիբի մետաղագործական արդյունաբերության համար իր ծոցից կընծայի 200 հազար տոննա ածուխ, իսկ Իլի գետափներն իրենց ածուխով կապահովեն Թուրքսիբի բոլոր ճանապարհները լիովին։

Վերջապես, Կազակստանը կտիրանա մի նոր, դեռ չտեսած հարստության՝ ելեքտրական ուժի։ Ելեքտրական անտեսությունը, 200 հազար բանվորի համար ապահովում է 11 հազար կիլովատ։ Ուրի գետի վրա կշինվի «Կազակստանի Վոլխովստոյը» և իր եներգիան կճամբի Ռիդդերի կոմբինատին։

Կարթնանաիր խորը քնից հնամյա Կազակստանը. խոպան, աղքատ յերկիրը կապրի սոցիալիստական կյանքով, տասնյակ և հարյուրավոր սովկոզներ, արդյունաբերական կոմբինատներ, դպրոցներ, ախումբներ ու գրադարաններ կծածկեն յերկիրը։

Ահա թե վորն է Թուրքսիբի նշանակությունը, հսկա նշանակությունը վոչ միայն մեր Միություն համար, այլև ամբողջ աշխարհի։

Թուրքսիբը նաև մի ուրիշ պարզե է տալիս յերկրին—բամբակ։

Միջին Ասիայի դաշտերում հացն ու բամբակը մշտական կուլի մեջ են։ Հացն ու բամբակը կատաղի հակառակորդ են իրար մի կտոր հողի համար, թե վորը պիտի ցանել։ Իսկ հողը քիչ է միջին ասիական խոպան ու ավազոտ դաշտերում։ Մշակություն համար մի կտոր պիտանի հող ստանալու համար բնակիչները չարաչար աշխատում են, հեռավոր տեղերից ջուր են բերում առուներով, վոր անապատը կենդանանա։

Հողը քիչ է, յեղած հողը պիտի ցանել ցորեն կամ բամբակ, մինչդեռ յերկուսն էլ հարկավոր են բնակիչներին: Վերջին տարիները ցորենը բամբակի տեղն է բռնել, վորովհետև ամենից առաջ ուտելու հաց է հարկավոր: Բամբակի համար հող չի մնում, բամբակը նեղվում է, նվազում: Անասնապահ, թավառական բնակիչները չեն ուզում նստել հողի վրա, արևից ու ավազից մշակության համար պիտանի հող խելը հեշտ չէ, իսկ յերկրագործ բնակիչները տանջանքով խնամած մի կտոր հողի վրա գերադասում են հաց ու բրինձ ցանել, մինչդեռ բամբակի գործը պահանջում է ավելի խնամք ու դժվարություն: Գյուղացիներ քիչ են, վորովհետև նա չի կարող յեռակի գնով հաց առնել՝ Սիբիրից ու մերձվորդյան դաշտերից բերված:

Բամբակը պետք է մեզ, մենք բամբակի համար ամեն տարի 120 միլիոն փող ենք ուղարկում արտասահման:

Յեվ ահա, ապրիլի 25-ին, Բիժե փոքրիկ կայարանում միացան Թուրքսիբի յերկութեքը, մի յերկաթագիծ, վոր գալիս է հարավից՝ Միջին Ասիայից և գնում է դեպի Սիբիր, և մյուսը՝ Սիբիրից գնում է դեպի Միջին Ասիա:

Նոր ճանապարհը դրությունը հիմնովին կփոխի:

Եժան և կարճ ճանապարհով միացան հացառատ Սիբիրն ու կապակցատանի հարավային դավառները, Միջին Ասիան: Թուրքսիբը կբերի 800 հազար տոննա Սիբիրի հաց, տոննան 18 ռուբլով եժան՝ կտա գյուղացիներին, տարեկան 14 միլիոն ռուբլու գումար Թուրքսիբը խնայողություն կտա հացի, և միջին ասիական գյուղացին հացով ապահով՝ կսկսի բամբակ մշակել:

Դա հերիք չէ:

Նոր ճանապարհը Չու և Իլի գետափներին կստեղծի բրնձի պլանտացիաներ 150 հազար հեկտար տարածությամբ: Միջին

Ասիան բրնձի պահասութիւնն չի քաշի և
նոր հողեր կազատի բամբակի հա-
մար:

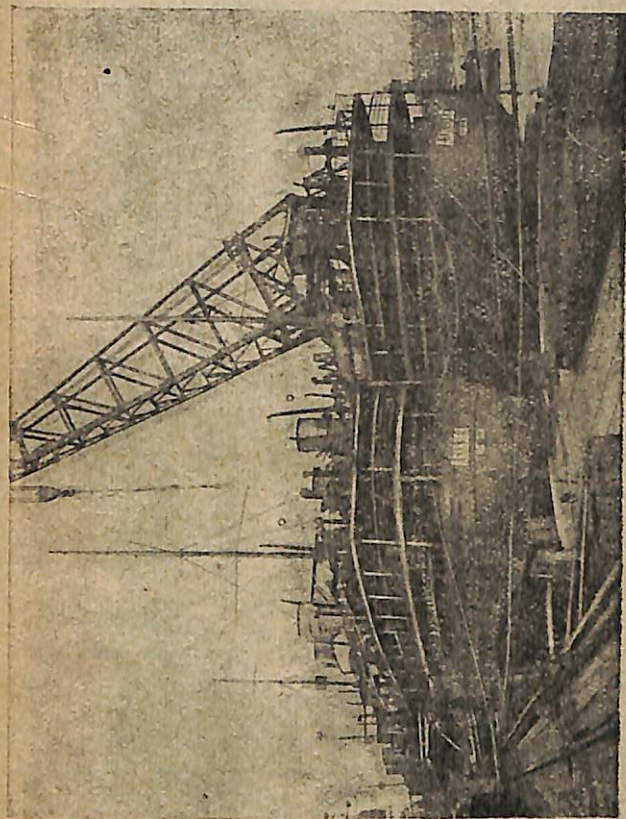
Թուրքիբը բամբակին հսկայական թափ
ու ծավալ կտա: Տասնյակ հազար հեկտար
տարածութիւն կտրամադրվի բամբակին,
վորն այդ հողերի որինավոր տերն ե յեղել:

Թուրքիբը բամբակին կպարզեի
մի միլիոն հեկտարի չափ ջրած
հողեր:

Գյուղացին լավ գիտե, վոր բամբակը շա-
հավետ ե ցանել, բայց մինչև հիմա հնար
չունեի և սոված եր մնում: Բամբակը նրա
դրութիւնը ահագին չափով կբարվոքի:

Բամբակը մի ուրիշ թշնամի ունի՝ նա-
հապետական ամչարը, վոր կանհետանա
անմիջապես:

Թուրքիբը մի կողմից Միջին Ասիա կփո-
խադրի հաց, բրինձ, ածուխ, փայտ, իսկ
մյուս կողմից, Ուրենբուրգի ու Տաշքենտի
գծով կբերի 13 հազար տրակտորներ
պատկառելի բանակ:

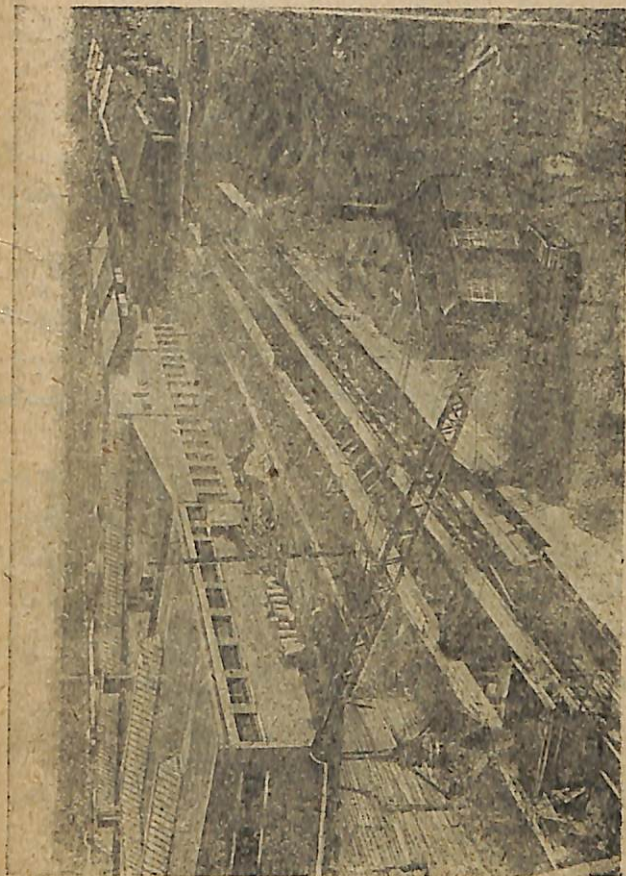
Ինչպիսի ողնություն կլինի գյուղացուն,
11 միլիոն յ ըկաթե բանվորներ, վորոնք
նոր յեղանակով կմշակեն բամբակի հողերը:
Ամշարի հեաքը չի մնա, վորովհետև Մի-
ջին Ասիային կտանք —

1¹/₂ միլիոն գյուղատնտեսական գործիչ-
ներ, ամենապակասը 10 հազար ավտոմո-
բիլ, վորոնց մասերի հավաքը տեղի կու-
նենա Տաշքենտի գործարանում:

Յեթե ավելացնենք այն, վոր Միջին Ասիան
կստանա 50 նոր բամբակ մաքրելու և 10 ձիթ-
հան գործարաններ, պարարտանյութեր,
ապս զարմանալի չի՞ լինի այն հսկայական
արդյունքը, վոր կտա բամբակի հաղթանակը:

Թուրքսիբը կառուցելուց յերեք տարի հե-
տո բամբակի բերքը կավելանա 40%-ով,
կտա 730 հազար տոննա, մինչդեռ մեր
բոլոր գործարանները, վորոնք բամբակ
են մշակում՝ պահանջում են ընդամենը 690
հազար տոննա:

1933 թվին մեր գործարանները կբանեն
միայն մեր սեփական խորհրդային բամբա-

կով, և նույնիսկ մի տոննա չենք բերի ար-
տասանմանից:

Ահա թե ինչ մեծ հեղափոխություն կա-
ռաջացնի Թուրքսիբը բամբակի դաշտերում,
ինչպիսի հետեանքներ կտա Միջին Ասիայի
և ամբողջ Միության համար:

Ահա թե ինչու փոքրիկ Բիժե կայարա-
նում տեղի ունեցած հանդեսը նույնքան
մեծ ուրախություն պատճառեց թե կաղա-
կստանի գյուղացուն և թե տեքստիլ բան-
վորներին:

Ահա թե ինչու նույնքան փա-
ռավոր և հեղափոխական գործ կա-
տարեցին թե նրանք, ովքեր սրով
և հրացանով կռվեցին Պերեկոպի
տակ, և թե նրանք, ովքեր բահ ու
բրիչով կառուցին Թուրքսիբը:

10 400.

Цена 10 ко

У. 14,

Арм.

2-302

Г. 21344

Вчера и сегодня
(Турксиб)

(перев. с русского)

На армянском языке

ЦЕНТРАЛЬНОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО НАРОДОВ СССР
Москва, центр, Никольская, 10

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0222944

55.139

Apm.

9-30952